

MIÉRT ÉS HOGYAN VÉGEZZÜNK ONLINE FOLKLORISZTIKAI
TEREPMUNKÁT?

A folklór fogalmának és a folklorisztika feladatának értelmezése történetileg és földrajzilag igen változó.¹ Még egyetlen nyelvterületen és időszakon belül sincs feltétlenül konszenzus ezekben az alapvető kérdésekben. E tanulmány szerzője ahhoz az állásponthoz csatlakozik, mely szerint „[...] ha a folklór tudománya életképes akar maradni a 21. században is, meg kell találnia a 21. század emberének a folklóráját is” (NAGY, 2015 [2006], 269.). A 21. században a hétköznapi kommunikáció jelentős része nem szemtől-szemben, hanem különböző elektronikus eszközök közvetítésével zajlik, ezért a 21. századi folklórt sem kizárólag a szóbeliségben kell keresnünk.

Jelen tanulmány specifikusan az interneten végezhető folklorisztikai kutatás lehetőségeit és problémáit járja körül, ezért számos, a témához szorosabban vagy lazábban kapcsolódó kérdéskört nem érint. Az internet és a digitális kommunikáció évtizedek óta kutatási témát és terepet jelent több különböző tudományterület számára. Közöttük az etnográfusok és antropológusok, kommunikáció- és médiakutatók is számos megközelítést és annak megfelelő módszertant dolgoztak ki, könyvtárnyi publikációt adva közre. Itt azonban nem szükséges ezeket részletezni.

Azt azonban az előadást követő hozzászólások fényében szükséges részletesebben kifejteni, hogy miképpen értelmezhető a terepmunka tárgyává tehető „online folklór”, hogy mik a megközelítés kutatástörténeti előzményei, és egyáltalán milyen értelemben beszélhetünk folklórról a 21. században. A fogalmi tisztázás után kerülhet sor az interneten megtalálható folklór jelenségek rétegzettségének bemutatására, és az egyes rétegek sajátosságainak megfelelő terepmunka lehetséges módszertanának kifejtésére.

¹ A Terepmunka konferencián *Online folklorisztikai terepmunka* címmel Domokos Mariannal közösen tartottunk előadást. Jelen tanulmány az általam tartott rész átdolgozott, az előadást követő vitában felvetett kérdésekre is reflektáló változata.

1. A folklór fogalom és a folklorisztikai szemlélet változása

A *folklór* és *folklorisztika* fogalmak mai értelmezése során nem hagyhatjuk figyelmen kívül azok alakulástörténetét. A kérdés részletes kifejtése nem ide tartozik,² néhány gondolat erejéig azonban érdemes visszautalni a tudományszak születésének időszakára. A *folk-lore* (szó szerint népi tudás) kifejezést William J. Thoms 1846-ban a régi „viselkedésmódok, szokások, megfigyelések, hiedelmek, balladák, proverbiumok” megjelölésére javasolta, amelyeknek „egy része már örökre elveszett, sokukat viszont még meg lehet menteni, ha időben cselekszünk” (THOMS, 1996, 187.).³ Az ezt követő fél évszázadban a folklorisztika önálló tudományzakká alakult, a hevenyészett felsorolás helyett pedig már az irodalmi műfajstruktúrához hasonló rendszerbe sorolták be a vizsgálandó alkotásokat (lásd KATONA, 1890, 85–86.).

A nemzetközileg elterjedt terminusnak az azóta eltelt időben számos különböző, egymástól erőteljesen eltérő értelmezése alakult ki, vizsgálata pedig történetileg és földrajzilag szintén sokszínűen formálódott. Nem is ez a meglepő, hanem az, hogy a 19. századi szemléletmód néhány eleme mennyire hatással van máig is a kutatásra. A legszívósabb az *utolsó óra* képzete, „vagyis annak tudatosítása és az arra való hivatkozás, hogy a szakértő (a néprajzkutató) az utolsó előtti pillanatban, mintegy a kihalás előtt ismeri fel és menti meg a jelen kultúrájának értékes, ám veszendő elemét az utókor számára” (GULYÁS, 2015, 16.; az utolsó óra eszméjéről lásd még LANDGRAF, 2016). Máig meghatározó hatással van a kutatásra e mellett az a műfajstruktúra is, amely a „klasszikus folklór műfajokat” a 19. században kialakított rendszerben foglalja magába.

Azonban az értékmentést középpontba állító, a klasszikus műfajhierarchiába tartozó „valódi”, „eredeti”, esztétikai értéket képviselő folklór szövegekre koncentráló kutatás mellett fokozatosan más szemlélet is érvényre jutott, döntően az 1960-as évektől, mind a nemzetközi, mind a hazai kutatásban (pl. DUNDES, 1965; PAREDES – BAUMAN, 1972; S. DOBOS, 1964). Ennek eredményeként a folklór már nemcsak a múlt lenyomataként volt érdekes, és az előadás-központú kutatások rávilágítottak arra, hogy a folklorisztika két kulcsfogalma – a *gyűjtés* és a *mentés* (vö. GULYÁS, 2015) – nincs végérvényesen egymáshoz láncolva. Mind több olyan jelenség került ugyanis a figyelem homlokterébe, amelyek

² A magyar folklorisztika történetének legfrissebb összefoglalását lásd GULYÁS et al., 2011.

³ „No one who has made the manners, customs, observances, superstitions, ballads, proverbs, &c., of the old times his study, but must have arrived at two conclusions: – the first, how much that is curious and interesting in these matters is now entirely lost – the second, how much may yet be rescued by timely exertion.” (THOMS, 1996, 187.)

valamilyen szempontból kilógtak a korábbi fogalmi rendszerből, ugyanakkor a korabeli folklórnak nagyon is élő részét képezték.

Több tekintetben is kitágult ebben az időszakban a folklorisztika látóköre. Egyfelől *új műfajok* kerültek definiálásra (pl. élménytörténet, igaztörténet, hiedelemmonda, archaikus ima), amelyekben sok esetben jelentős volt a hétköznapi, valós eseményekre történő reflexió, másrészt pedig a humor, tréfálkozás. A folklór társadalmi meghatározottsága is megkérdőjeleződött, így válhatott bevett terminussá a *városi folklór*, és olyan műfajok folklorisztikai vizsgálata is megkezdődhetett (pl. vicc, modern monda), amelyek nem a falusi kisközösségek tudását képviselték. A szóbeliség mellett megindult a *népi írásbeliség* kutatása is, később pedig az írás mellett más médiumok (pl. telefon, xerox, sms, email) által közvetített folklór feltárása (vö. GULYÁS, 2015, 12.). Az újonnan vizsgálatba vett jelenségek a hagyományos folklór-definíciókban meglévő kritériumoknak (szóbeli terjedés, kontinuitás, változatokban élés, formulaszerűség, adott társadalmi réteghez kötődés) egy vagy több szempontból nem feleltek meg, ám mindig volt olyan szempont, ami biztosította a folytonosságot.

Egyes nyelvterületeken, például az Egyesült Államokban az 1960-as évek legeleje óta folyamatosan napirenden van a folklór definiálása, az adott időszakban érvényes meghatározás és kutatói attitűd rendszeres felülvizsgálása (áttekinti BRONNER, 2016). Ez pedig legalább annyira szól a kutatói identitás kereséséről és megerősítéséről, mint a kutatás tárgyának pontos behatárolásáról. Ugyanakkor mindig vannak olyan kutatók is, mint Roger Welsch, akik szerint nem szükséges a folklórt definiálni, hiszen ez csak korlátozza a gyűjtést, ráadásul önkényes szempontok mentén (idézi BRONNER, 2016, 11.). Ugyanitt idézi Welsch-től Bronner azt a kijelentést is, mely szerint folklór mindaz, amit a folkloristák vizsgálnak. Az ennyire szélsőséges hozzáállás persze nem segíti a kutatást, hiszen ha azt mondjuk, hogy minden folklór, akkor tulajdonképpen semmi sem az.

A magyar kutatás a nemzetközínél jóval kevesebbet foglalkozott a folklór definiálásának kérdésével az elmúlt ötven évben, de ettől függetlenül hasonló folyamatok játszódtak le a kutatás alakulásában. A folklorisztika számára ma is számos lehetőség adódik, ezek egy része a *történeti folklorisztika* területéhez tartozik, más része pedig *jelenkutatásra* vállalkozik. Utóbbin belül különböző, egymással részben átfedésben levő lehetőségeket jelent „(a) peremterületen élő és/vagy izolált közösségek (például gyimesi magyarság vagy hazai romák) kutatása a klasszikus folklórműfajok után, (b) a műfaji kánon kitágítása: új, közkedvelt szövegtípusok (igaztörténet, álhiedelemmonda, urban legend stb.) gyűjtése; (c) a populáris írásbeliség kutatása (például sms- és internet-folklór)” (GULYÁS, 2015, 27.).

Ezen lehetőségek közül az utolsót, az interneten történő folklór gyűjtését szeretném itt körüljárni, még ha nem is értek egyet azzal, hogy ez a populáris írásbeliség kategóriájába tartozik. Ez a témaválasztás erősen kötődik a fent vázolt szemléletváltáshoz, amely mentén a kutató a gyűjtött adatokban nem a múlt lenyomatát keresi, hanem az előadás gyakorlatában, a variálódás és aktualizálódás folyamatában tetten érhető, élő folklórt.

2. Folklór jelenségek és kutatásuk az interneten

Az elmúlt néhány évtizedben világszerte sokan és sokféle módon kutatták, hogy az „új média”, az internet milyen folklór jelenségeket közvetít és katalizál, és hogyan lehet ezeket vizsgálni. Az erre vonatkozó kutatások és publikációk tulajdonképpen azonnal megindultak, amint az internet szélesebb közönség számára hozzáférhető technológiává vált (pl. DORST, 1990; KIRSHENBLATT-GIMBLETT, 1995; SCHNEIDER, 1996; HOWARD, 1997). A kezdeti kutatások közös jellemzője volt a felfedezés öröme, a kutatók ezt az új terepet úgy hódították meg, mint egy addig ismeretlen, sajátos kultúrájú bennszülöttek által lakott földrészt.

Az online kommunikáció az azóta eltelt nagyjából huszonöt év alatt szinte mindenki által elérhetővé vált. A technológia fejlődésével párhuzamosan pedig már nincs is helyhez kötve az internet használata, hiszen a vezeték nélküli hálózatnak és a mobil eszközöknek köszönhetően házon kívül is elérhető, akár a nap 24 órájában. Ennek következtében mindinkább a hétköznapi kommunikáció részévé válik az online kommunikáció, amelynek nyelvezete is mindinkább közelít a beszélt nyelvhez (lásd VESZELSZKI, 2012).

A hétköznapi online kommunikáció részeként jelenik meg a folklór számos formája is, amire vonatkozóan számos esettanulmány és jóval kevesebb elméleti igényű cikk született a nemzetközi folklorisztikában. Az első magyar nyelvű összefoglalást az *elektronikus folklór*ról és ezen belül elsősorban az interneten terjedő folklóról Domokos Mariann publikálta, a nemzetközi szakirodalom nyomán körüljárva a legfontosabb fogalmi, terminológiai és módszertani kérdéseket (DOMOKOS, 2013a).⁴

Ugyanakkor, amikor azt próbáljuk megragadni, hogy miben rejlik az internet-folklór vagy elektronikus folklór sajátossága, bizonyos szempontból

⁴ Ugyanebben a kötetben jelent meg MTA BTK Néprajztudományi Intézetben készülő *Magyar Népköltészeti Lexikon* számára készült két szócikk: az *elektronikus folklór*ról (DOMOKOS, 2013b) és az *internet-folklór*ról (DOMOKOS, 2013c).

éppen a lényegét veszítjük szem elől. Hiszen ezek a terminusok voltaképpen csak a közvetítő médiumra utalnak, amely bár sok tekintetben meghatározza a közvetített folklór megjelenési és terjedési módját (pl. vizuális megjelenítés; globális terjedés), ez mégsem jelenti azt, hogy az ide tartozó jelenségek teljes mértékben elválnának a szóbeliségben megjelenő folklórtól. Az újabb kutatások egyre inkább a hibriditást hangsúlyozzák, vagyis azt, hogy nincs külön offline és online folklór, hanem ezek egyazon folklór különféle megjelenési formái, és ennek figyelembe vételével kell őket vizsgálni (BLANK, 2013; HOWARD, 2015; lásd még VARGHA, 2016).

Itt ezért más szempontból szeretném megközelíteni a kérdést. E tanulmány célja nem egy hipotetikus internet-folklór körbehatárolása, és az ennek megfelelő specifikus módszertan kidolgozása, hanem inkább annak körvonalazása, hogy milyen folklór alkotásokat gyűjthetünk online, és milyen szempontokat kell ennek során érvényesítenünk. A terepmunka szempontjából nem absztrakcióként kell megoldanunk, megindokolnunk, hogy bizonyos online környezetben megtalálható szövegeket és jelenségeket miért tekinthetünk folklórnak. Ahogy egyebek között az 1960-as évektől gyűjtött élettörténetek, hiedelemmondák; a konkrét helyhez és eseményhez köthető gyilkosságballadák; a városi szóbeliségben terjedő viccek, modern mondák, sőt a lánclevelek is folklórnak nevezhetők, vagy legalábbis folklorisztikailag értelmezhetők, ugyanúgy gyűjthetők különböző folklór szövegek, alkotások az interneten is. És bár bizonyos jelenségek (pl. az ún. *internetes mémek*) sajátosan online műfajként táruznak elénk, a legtöbb esetben találunk előzményeket, párhuzamokat a hagyományos vagy a városi folklórban.

Fontos szemponttal szolgál vizsgálatunkhoz a német kutatás is. Az interneten megjelenő – régi és új – folklór jelenségek rétegzettségének megvilágítására alkalmas lehet az a séma, amelyben Klaus Roth az Interneten megtalálható „folklorisztikus tartalmakat” az „interaktivitás mértéke szerint” rendszerezi (ROTH, 2009, 109–114.; a vonatkozó szakasz rövid összefoglalása: SCHNEIDER, 2014, 1721–1722.). Roth az interneten található elbeszélésekre vonatkozóan megállapítja, hogy ugyan lehetséges ezeket műfajok szerint kategorizálni, a kutatás számára azonban nem ez a legrelevánsabb szempont. Mivel az internet mint médium esetében meghatározó a kommunikáció interaktivitása, így az ott található folklór jelenségek osztályozásánál is érdemes figyelembe venni ezt a szempontot. A skála a teljesen egyoldalú közléstől a különféle elbeszélések interaktív, közel egyidejű kommunikációban egymással történő megosztásáig terjed (ROTH, 2009, 109–110.). Roth ezen belül három fokozatot határoz meg:

1. Elbeszélések az elektronikus médiában interaktivitás nélkül (pl. digitalizált népmesegyűjtemények vagy különféle populáris olvasmányok).

2. Korlátozottan interaktív környezetben megjelenő elbeszélések (pl. gyűjtőoldalak, amelyeken viccek, mondák stb. elrendezve, tematikus csoportokra bontva található meg). Valamivel magasabb fokú az interaktivitás a levelezőlisták, illetve e-mail útján történő közlés során, ahol terjedhetnek viccek, modern mondák, élménytörténetek, álmotörténetek, UFO-történetek stb.

3. Magas fokú interaktivitás jellemzi a közösségi médiát (pl. Facebook, Twitter, Tumblr), a chat-oldalakat, blogokat stb. Ezek esetében közel szinkron internet-kommunikációról beszélhetünk.

Más kutatók ugyanezt a megkülönböztetést a statikus-dinamikus ellentét-párral írták le (pl. LAINESTE, 2003; RADCHENKO, 2013). A lényeg mindenképpen ugyanaz: bár sokféle módon jelenhet meg folklór az interneten, voltaképpen terepmunkáról akkor, és annál inkább beszélhetünk, minél inkább interaktív, vagy más szóval dinamikus a vizsgált forrás. Ezen belül viszont időben is változó a kommunikáció lehetséges formája, és ehhez alkalmazkodnia kell a módszertannak is. Így például a chat-oldalak és a közösségi média megjelenése előtt még jelentősebb szerep jutott az emailnek és a levelezőlistáknak a viccek továbbításában, és ekkor még sokkal inkább a személyes kapcsolatrendszerére kellett támaszkodnia a kutatónak a gyűjtés során. Ezzel el is érkeztünk a tanulmány voltaképpen központi kérdéséhez: hogyan is értelmezhető a folklorisztika tekintetében az online terepmunka, és hogyan végezzük ezt a terepmunkát?

3. Az online folklorisztikai terepmunka módszertana és eszközkészlete

A néprajzi és antropológiai kutatásokban mára már jelentős hagyománya van az online terepmunkának,⁵ ugyanakkor a folklorisztika ilyen irányú módszertana sokkal kevésbé kidolgozott. Mi lehet az online folklorisztikai terepmunka sajátossága? Erre nehéz egyértelmű választ adni, mivel igen sokféle lehetőség képzelhető el, annak függvényében, hogy mi is kutatásunk szorosabb tárgya és problémafelvetése. Így például teljesen más módszertant tesz szükségessé egy online közösségre fókuszáló vizsgálat, illetve egy műfaj- vagy témaközpontú kutatás. E tanulmány csak arra vállalkozhat, hogy nemzetközi példák és saját tapasztalat alapján bemutatja a vizsgálatok néhány lehetséges irányát.

Bizonyos terepmunka-módszerek közősek az (online) etnográfia és antropológia által alkalmazott technikákkal. Így folklorisztikai kutatás során is vé-

⁵ Az online etnográfia történetét bemutatja: HAVERINEN, 2015, a magyar kutatást áttekinti LAJOS, 2016; lásd még a *Replika* 90–91. tematikus számát: *Belépés Jelszóval! Online világok és kutatási módszerek* (2015).

gezhetünk résztvevő megfigyelést, vagy akár állomásozó terepmunkát, használhatunk kérdőívet, és készíthetünk interjút is. Ha tovább szűkítjük a kérdést, és szövegfolklorisztikai kutatásról beszélünk, azt láthatjuk, hogy annak kezdetektől alapvető, központi fogalma a *gyűjtés*, vagyis szövegek, szövegvariánsok és kontextusuk rögzítése. A gyűjtés megvalósulhat az internet különböző platformjain is, különösen amennyiben ezek elsődleges forrását jelentik a gyűjtött anyagoknak. A gyűjtőoldalakon közölt szövegek pedig „kontrollanyagként” szolgálhatnak a kutatás során.

Az online folklorisztikai terepmunka sok szempontból folytatja a városi folklórnak a 20. század második felében kialakult kutatási gyakorlatát. A viccek, modern mondák és más népszerű, elsősorban városinak tekintett folklór műfajok esetében ugyanis sokkal kevésbé (ha egyáltalán) jelentette vizsgálat tárgyát az, hogy milyen közösség tudását hordozzák az egyes szövegek. A szövegek gyűjtése rendszerint nem egy kisközösség keretein belül, és nem is falusi adatközlőktől történt. A vizsgálat hangsúlya így sokkal inkább a variálódás és aktualizálás kérdéseire tevődött át. Gyakran a szövegek vizsgálatában a tematikus szempont is fontos volt, mint például a politikai viccek esetében.

A folklorisztikai terepmunka során online környezetben is kulcsfontosságú a gyűjtés, azonban a közeg sajátosságainak megfelelően ehhez számítástechnikai módszereket is alkalmazhatunk. Ahogy korábban már említettem, az internet korai történetében jelentős szerepet játszottak a személyes kapcsolatok, hiszen az emailben vagy levelezőlistákon továbbküldött szövegekhez (lásd FRANK, 2009) csak így juthatott hozzá a kutató. Más volt ekkor még a terjedés dinamikája is, hiszen ilyen úton történő továbbítással korlátozott létszámú emberhez jutott el egy-egy lánclevél, modern monda vagy vicc-sorozat.

Az online terjedő folklór egy jelentős szegmensét teszik ki a valódi eseményekre reagáló folklór szövegek és vizuális anyagok (túlnyomórészt politikai, közéleti humor). Ennek a hírekre adott reakcióként születő, emiatt *newslore*-nak is nevezett folklórnak a használata, terjedése meghatározó részben interneten történik, így az ilyen típusú humor kutatása elképzelhetetlen online terepmunka nélkül (LAINESTE, 2003). A vizsgálatuk azonban elsősorban szövegek és kontextusuk elemzésére korlátozódik, mivel az ezeket hordozó közösség nehezen körülhatárolható és leírható.

Az első olyan alkalomra, amikor robbanásszerűen megnövekedett az interneten továbbított viccek száma, a New York-i World Trade Center-t 2001. szeptember 11-én ért terrortámadást követően került sor. Bill Ellis amerikai kutató két ehhez kapcsolódó cikke módszertanilag is fontos volt. Az elsőben Ellis a tragédiát követően, de még a viccek megjelenése előtt, korábbi kutatásainak tapasztalataira támaszkodva (ELLIS, 1991) igen pontosan előre jelezte,

hogy a viccek várhatóan hullámokban érkeznek majd, jelentős szerepet fog kapni bennük a vizualitás, felhasználnak majd elemeket a korábbi vicc-ciklusokból, és hogy elsősorban emailben terjednek majd (ELLIS, 2001, 1.). Ellis cikkében kollégái segítségét kérte a gyűjtésben, és abban, hogy az esemény kapcsán születő folklórt *folyamat*ként vizsgálják. Ezért kérte, hogy kontextuális adatokkal is lássák el a neki továbbított szövegeket, példaként mellékelve egy lehetséges, néhány kérdésből álló kérdőívet (pl. Mikor tűnt fel először az adott vicc az Ön lakóhelyén? Milyen korú és nemű adatközlők használták? – ELLIS, 2001, 6–7.).

A szerző egy évvel később bemutatta a kutatás eredményeit, függelékben közreadva a legjellemzőbb szövegeket és digitálisan manipulált képeket (ELLIS, 2002). Lelkesen számolt be arról, hogy milyen új perspektívák tárultak fel a vicckutatás számára, amelynek a lehetőségei korábban kimerültek abban, hogy a már ismert és elterjedt vicceket felgyűjtsék és dokumentálják. Most azonban már a viccek alakulásának folyamatában meg tudjuk őket ragadni, az internet pedig egyfajta időgépként segíti a munkánkat, teljes diskurzusokat megőrizve egy-egy levelezőlistán vagy üzenőfalon (ELLIS, 2002, 7.).

Ellis akkor még nem láthatta előre, hogy ez a típusú kutatás hova fejlődik majd egy évtized alatt, a közösségi média elterjedése és az eredendően üzleti célokat képviselő keresőmotorok kutatási célra történő használatának köszönhetően. A közösségi média és általában a Web 2.0 típusú alkalmazások használata, az ezeken folytatott kommunikáció során beláthatatlan mennyiségű folklór adat is keletkezik és archiválódik automatikusan. Hogy ezek között legalább valamelyest eligazodhassunk, a gyűjtés során elkerülhetetlen a keresőmotorok (nálunk elsősorban a Google) használata. Ezek használhatósága persze korlátozott, és mindenképpen számolni kell azzal, hogy működésükben kereskedelmi érdekek is érvényesülnek, amelyek minden esetben torzítják a keresés eredményeit. Más szempontból ugyanakkor jelentős előnnyel is bír az ilyen eszközökkel történő keresés a hagyományos terepmunka során leggyakrabban alkalmazott rákérdezős gyűjtéssel szemben. Ugyanis a folklorista így olyan adatokat gyűjthet, amelyek az ő érdeklődésétől, beavatkozásától függetlenül jöttek létre, és a gyűjtő azok előadását jelenlétével, kérdéseivel semmilyen módon nem befolyásolta. Ez olyan helyzet, amit személyes, szóbeli gyűjtés során gyakorlatilag lehetetlen elérni. Ugyanakkor persze össze sem hasonlítható egy „valódi” gyűjtési situációval, amelyben megfigyelhetünk egy teljes kommunikációs helyzetet, az előadó és a közönség interakcióját, a metakommunikációt stb. Nem is ennek alternatíváját kínálja, hanem egy más jellegű gyűjtési helyzetet, amelynek korlátaival együtt is megvan a helye és jogosultsága a mai kutatásban.

A keresőmotorok segítségével végzett célzott keresés irányulhat egy-egy motívumra, típusra, illetve egy konkrét személyhez vagy eseményhez kapcsos-

lódó szövegekre és/vagy (audio)vizuális tartalmakra. Egy ilyen keresés persze előhozhat mind statikus, mind dinamikus tartalmakat, hivatalos közléseket és folklórt (pl. egy kampányplakátot és variációit, lásd DOMOKOS – VARGHA, 2015, 155–164.). Hatékony használatára a legtöbb példa és a legalaposabban kidolgozott módszer éppen az aktuális eseményekhez fűződő viccek és más rövid humoros szövegek és képek vizsgálatában van.

Daria Radchenko orosz kutató egy 2013-ban megjelent cikkében már bemutatta, hogyan alkalmazható a célzott keresés hatékonyan az internet-folklór kutatása során (RADCHENKO, 2013). Ennek kulcsa a módszeresség, ami – a határozott koncepció és a jól körülhatárolt téma mellett – egyébként is nélkülözhetetlen az interneten hozzáférhető, beláthatatlan mennyiségű és igen heterogén anyag eredményes folklorisztikai vizsgálatához. Radchenko cikke és saját tapasztalataim alapján az alábbiakban foglalható össze a keresőmotorokkal történő célzott keresés néhány alapvető jellemzője:

A keresés alapja lehet egy műfaj vagy szövegcsoport megnevezése (pl. abszurd viccek, politikai viccek). Így elsősorban gyűjtőoldalokhoz jutunk, amelyek statikus anyagot adnak közre, legtöbbször kontextuális adatok nélkül, vagy éppen a témáról szóló szakirodalomhoz. A műfajok megnevezése sem evidencia, pl. a kutatók által használt *modern monda* terminus keresőkérdésként Nagy Ilona cikkéhez vezet (NAGY, 2015 [2006]), míg általunk ide sorolt szövegekhez az angolszász *urban legend* kifejezés magyar változatával, a *városi legenda* kifejezéssel juthatunk el.

Hatékonyabb ennél a kulcsszavas keresés, mely esetében fontos, hogy a keresőkérdésünk egyszerre legyen kellően specifikus és megfelelően tág. A leghatékonyabb konkrét szövegrészletekre rákeresni, lehetőleg több különböző kulcselemre. Az eljárás sémája tehát: 1. bővebb keresés, melynek során akár több változat is előjön; 2. kulcselemek (szövegrészletek) megállapítása; 3. rákeresés külön-külön valamennyi kulcselemre. Mindez elsősorban szöveges keresésre alkalmas, kép- és videófájlok kereséséhez más specifikus módszerek szükségesek.

Daria Radchenko egy 2016 szeptemberi konferencián a *Monitoring aktualnogo folklora* (Az aktuális folklór megfigyelése) projekt keretében végzett kutatása módszertanát mutatta be, amely tulajdonképpen a Bill Ellis által körvonalazott eljárás továbbgondolásának tekinthető, az internet expanziója által szükségessé tett változtatásokkal. A kiindulópontot az internet-folklór azon sajátossága jelenti, hogy gyorsan terjed és ezzel együtt gyorsan aktualitását veszti. Ezáltal könnyen kifolyik a kezünk közül – hacsak nem rögzítjük szisztematikusan, tudományos szempontok szerint. A kutatási módszer lényege az egymástól független esettanulmányok helyett a folyamatos „monitoring”, vagyis a tematikusan körülhatárolt anyag folyamatos megfigyelése. Ennek ke-

reteiben végeznek egy-egy eseményből kiindulva gyűjtést, egy tágabb, a teljes orosz nyelvű internetet szemlélő módszerrel. Az azonos szempontok szerint gyűjtött és rögzített szövegek egyes tömbjeiből összeálló, egyre növekvő adatbázis segítségével kirajzolódnak bizonyos trendek, tendenciák, és a variálódás, aktualizálódás kérdései is jobban megvilágíthatók.

A kutatócsoport egy bizonyos típusú folklórt vizsgál: az aktuális politikai, gazdasági, közéleti események kapcsán létrejövő és terjedő szövegeket (vö. DOMOKOS – VARGHA, 2015). A csoport tagjai folyamatosan figyelik, milyen jelentős gazdasági, politikai események történnek, és ezek közül mi vált ki gyors és jelentős reakciót. Ha néhány órán belül találnak legalább egy humoros szöveget, akkor azt keresőprogramok használatával legalább egy hétig követik. Következésképpen archiválják táblázatos formában a szöveget, annak variánsait, az esetlegesen hozzá tartozó kép elérhetőségét, a forrás linkjét, valamint a kontextuális adatokat: a lájkokat, megosztásokat stb. napokra lebontva. A változatlan keresőkérdések ismétlése naponta kirajzolja egy-egy konkrét szöveg dinamikáját, alakulását, életciklusát. Három fő kérdés vizsgálatával igyekeznek valamelyest kontextusba helyezni a folklórszövegeket: az „adatközlők” (akik inkább tudtukon kívüli adatszolgáltatók) egyetértenek-e, megosztják-e másokkal, hozzászólnak-e az adott szöveghez. A folyamatos megfigyelés révén összemérhetővé válnak az egyes ciklusok adatai, vizsgálható, mi volt különösen népszerű téma a folklórképződéshez, melyik szöveg (vagy ismétlődő formula stb.) különösen kedvelt, és így tovább. Az eredmények publikálása elsősorban egy elektronikusan hozzáférhető, belső terjesztésű közlőny formájában történik, ami megoldás a tudományos publikálás hosszú átfutásának problémájára, viszont jelentősen korlátozza a hozzáférést.

4. Összegzés

Az online folklórra és annak kutatására vonatkozóan még sok eredményt és problémát lehetne itt tárgyalni. A konkrét virtuális közösségek körében végzett terepmunka például a fent vázolt szövegfolklorisztikai szempontú kutatástól teljesen eltérő módszereket követel meg, és más jellegű nehézséget vet fel, többek között komoly etikai problémákat. Az itt nem tárgyalt témákra máshol (és részben másoknak) kell majd visszatérni. Ugyanígy a jövő feladata a felvetett módszertani lehetőségek gyakorlatba történő átültetése is.

A fontos az, hogy ahogyan Robert Glenn Howard amerikai folklorista hangsúlyozza, az interneten terjedő folklórt ma már nem kezelhetjük múltó divat-

ként, vagy éppen elhanyagolható szubkulturális jelenségként. „Az internet többé már nem ’új média’. Már nem rendkívüli. Ma az internet hétköznapi. Akárcsak a szemtől-szembeni kommunikációban, úgy vitathatatlanul létezik online folklór is, hiszen az ’online’ csak egy másik mód, ahogy kommunikálunk” (HOWARD, 2015, 248.). Ma, 160 évvel a folk-lore szó megalkotása és két évtizeddel az internet széles körben elérhető technológiává válása után ideje komolyan, világos koncepciót és átgondolt módszertant követve foglalkozni az interneten gyűjthető folklórral. Az online terepen dolgozó folkloristának 2016-ban már nem az (kellene, hogy legyen) a szerepe, hogy harcoljon e terep relevanciájának és fontosságának elfogadtatásáért, hanem sokkal inkább az, hogy jó döntéseket hozzon, amikor megválasztja a terepnek megfelelő kutatási módszereket, és hogy képes legyen adatait megfelelően archiválni, elemezni és kontextusba helyezni.

IRODALOM

BLANK, Trevor J.

2013 *The Last Laugh. Folk Humor, Celebrity Culture, and Mass-Mediated Disasters in the Digital Age.* Madison, University of Wisconsin Press.

BRONNER, Simon J.

2016 Toward a Definition of Folklore in Practice. *Cultural Analysis*, 15, 1, 6–27. (<http://socrates.berkeley.edu/~caforum/volume15/pdf/bronner.pdf> – utolsó letöltés: 2016. augusztus 30.)

S. DOBOS Ilona

1964 Az „igaz” történetek műfajának kérdéséről. *Ethnographia*, 75, 198–217.

DOMOKOS Mariann

2013a Az elektronikus folklór gyűjtéséről. *Ethno-lore*, XXX, 292–320.

2013b Mutatvány a magyar népköltészeti lexikonból: elektronikus folklór. *Ethno-lore*, XXX, 384–385.

2013c Mutatvány a magyar népköltészeti lexikonból: internet-folklór. *Ethno-lore*, XXX, 398–399.

DOMOKOS Mariann – VARGHA Katalin

2015 Elektronikus választási folklór 2014. *Replika*, 90–91, 141–169. (http://real.mtak.hu/31160/1/Domokos_Vargha_Replika_90_91_u.pdf – utolsó letöltés: 2016. augusztus 30.)

DORST, John

1990 Tags and Burners, Cycles and Networks: Folklore in the Teletronic Age. *Journal of Folklore Research*, 27, 3, 179–190.

DUNDES, Alan

1965 What is folklore. In: DUNDES, Alan (szerk.): *The Study of American Folklore*. 1–3. Englewood Cliffs, NJ, Prentice-Hall.

ELLIS, Bill

1991 The Last Thing ... Said: The Challenger Disaster Jokes and Closure. *International Folklore Review*, 8, 110–124.

2001 A Model for Collecting and Interpreting World Trade Center Disaster Jokes. *New Directions in Folklore*, 5, 1–10. https://scholarworks.iu.edu/dspace/bitstream/handle/2022/7195/NDiF_issue_5_article_1.pdf?sequence=1 – utolsó letöltés: 2013. július 20.

2002 Making a Big Apple Crumble: The Role of Humor in Constructing a Global Response to Disaster. *New Directions in Folklore*, 6, 1–106. (https://scholarworks.iu.edu/dspace/bitstream/handle/2022/6911/NDiF_issue_6_complete.pdf?sequence=4 – utolsó letöltés: 2013. július 20.)

FRANK, Russell

2009 The Forward as Folklore: Studying E-Mailed Humor. In: BLANK, Trevor J. (szerk.): *Folklore and the Internet. Vernacular Expression in a Digital World*. 98–122. Logan, Utah State University Press.

GULYÁS Judit

2015 A szóbeliség értéke, értelmezése és a folklorisztika önmeghatározása. In: NEUMER Katalin (szerk.): *Médiák és váltások. Identitások és médiák II*. 11–29. Budapest, MTA BTK Filozófiai Intézet – Gondolat Kiadó.

GULYÁS Judit – SZEMERKÉNYI Ágnes – LANDGRAF Ildikó – BENEDEK Katalin – TÁTRAI Zsuzsanna – MAGYAR Zoltán

2011 A magyar folklorisztika tudománytörténete. In: PALÁDI-KOVÁCS Attila (főszerk.): *Magyar néprajz*. I. 1. 127–212. Budapest, Akadémiai Kiadó.

HAVERINEN, Anna

2015 Internet Ethnography: The Past, the Present and the Future. *Ethnologia Fennica*, 42. *Social Networks, Communication and the Internet*. 79–90.

HOWARD, Robert Glenn

1997 Apocalypse in your In-Box. End-Times Communication on the Internet. *Western Folklore*, 56, 3–4, 295–315.

- 2015 Introduction: Why Digital Network Hybridity Is the New Normal (Hey! Check This Stuff Out). *Journal of American Folklore*, 128, 509, 247–259.
- KATONA Lajos
1890 Ethnographia. Ethnologia. Folklore. *Ethnographia*, I, 69–87.
- KIRSHENBLATT-GIMBLETT, Barbara
1995 From the Paperwork Empire to the Paperless Office. Testing the Limits of the 'Science of Tradition.' In: BENDIX, Regina – LEVY ZUMWALT, Rosemary (szerk.): *Folklore Interpreted. Essays in Honor of Alan Dundes*. 69–92. New York, Garland.
- LAINESTE, Liisi
2003 Researching humour on the internet. *Folklore. An Electronic Journal of Folklore*, 25, 93–97. (<http://www.folklore.ee/folklore/vol25/humor.pdf> – utolsó letöltés: 2016. augusztus 30.)
- LAJOS Veronika
2016 Internet és etnográfiai jelenkorkutatás. Tárgyi és módszertani kérdések, etikai természetű dilemmák. In: BIHARI NAGY Éva – KEMÉNYFI Róbert – MARINKA Melinda – KAVECSÁNSZKI Máté (szerk.): *Diptichon. Tanulmányok Bartha Elek tiszteletére*. 830–851. Debrecen, MTA–DE. (http://real.mtak.hu/37881/1/Lajos_Veronika_Internet_es_etnografiai_jelenkorkutatás_2016.pdf – utolsó letöltés: 2016. augusztus 30.)
- LANDGRAF Ildikó
2016 A 24. óra szorításában. A folklórgyűjtés alapelvei Katona Lajos munkásságában és a korabeli magyar folklorisztikában. *Ethnographia*, 127, 4, 503–519.
- NAGY Ilona
2015 [2006] A magyar mondakutatás fehér foltja: A modern mondák. In: GULYÁS Judit (szerk.): *A Grimm-meséktől a modern mondáig. Folklorisztikai tanulmányok*. 233–269. Budapest, L'Harmattan – MTA BTK Néprajztudományi Intézet.
- PAREDES, Américo – BAUMAN, Richard (szerk.)
1972 *Toward New Perspectives in Folklore*. Austin, The University of Texas Press.
- RADCHENKO, Daria [Радченко Д. А.]
2013 «Ищите нас через Яндекс»: методики и проблемы сбора сетевого фольклора. *Tautosakos darbai*, XLV, 116–131.
2016 „Hop-hey-La-La Bubbles, Dollar's Sold For 55 60 70 Rubles”. Financial Crisis in Internet Folklore. (Conference paper) *Towards Digital Folkloristics*. Riga, Latvia, 14–16 September, 2016.

ROTH, Klaus

- 2009 Erzählen im Internet. In: BREDNICH, Rolf Wilhelm (szerk.): *Erzählkultur. Beiträge zur kulturwissenschaftlichen Erzählforschung. Hans-Jörg Uther zum 65. Geburtstag.* 101–118. Berlin – New York, Walter de Gruyter.

SCHNEIDER, Ingo

- 1996 Erzählen im Internet. Aspekte kommunikativer Kultur im Zeitalter des Computers. *Fabula*, 37, 1–2, 8–27.
- 2014 Internet. In: BREDNICH, Rolf Wilhelm (szerk.): *Enzyklopädie des Märchens* 14, 4, 1716–1726. Berlin – Boston, Walter de Gruyter.

THOMS, William J.

- 1996 Folk-lore. From *The Athenaeum*, August 22, 1846. *Journal of Folklore Research*, 33, 3, 187–189.

VARGHA Katalin

- 2016 A folklór és az intézményes keretek kölcsönhatása a digitális kultúrában. Recenzió a *Journal of American Folklore* 2015. nyári (Vol. 128, No. 509.) tematikus számáról. *Ethnographia*, 127, 4, 677–679.

VESELSZKI Ágnes

- 2012 A digilektus beszélt nyelvi jellemzői. In: BÁRDOSI Vilmos (főszerk.): *Tanulmányok.* Nyelvtudományi Doktori Iskola. Asteriskos 1. Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar doktori iskolák tanulmányai. 399–417. Budapest, ELTE BTK. (http://www.veszelszki.hu/images/honlap/Veszelszki_Ágnes_A_digilektus_beszelt_nyelvi_jellemzoi_Asteriskos1_2012.pdf – utolsó letöltés: 2016. augusztus 30.)

KATALIN VARGHA

WHY AND HOW SHOULD WE DO FOLKLORISTIC FIELDWORK ONLINE?

This paper addresses the question why it is important to consider the internet as a field for folklore research in the 21st century and what methodology should be used. The author of this paper joins those scholars who argue that it is inevitable for our discipline to study contemporary forms of folklore. Since today computer-mediated communication plays a considerable part in everyday conversation, folkloristics has to pay attention to computer-mediated folklore as well.

The first part of the paper draws attention to the constantly changing concept of *folklore* and various innovative approaches present in our discipline from the 1960s. The second part presents the study of folklore on the internet as a part of this research tradition, and underlines the multi-layered nature of the studied material. The third part focuses on the specific fieldwork methods of online folkloristics, with some good examples from previous research.

As a conclusion the author emphasizes that in 2016 the relevance of internet as a field for folkloristics should not be questioned any longer. The real task for folklorists is to choose proper methods while doing fieldwork online, and to properly archive, analyse and contextualise their material.